

посвідчення, найбільш здібних і тих, хто виявляв найбільший інтерес, брати на облік. Однак, мабуть, активність Центросоюзу була далеко недостатньою. На нарадах Відділу по роботі серед жінок ЦК РКП(б) навесні 1923 р. констатувалося: «Робота по кооперації не ведеться через нерозуміння Центросоюзом своїх завдань у галузі залучення робітниць і селянок в кооперацію» [8, 11]. Загалом, пропагандистська робота, яку вели жінківідділи протягом 1922 р., залучаючи жінок до участі в кооперації, давала незначні результати. Так, у звіті до XII з'їзду РКП(б) відзначалося тільки деяке збільшення кількості жінок у кооперативних органах управління: в 1922 р. на загальну кількість членів управління 969 – було 3 жінки, 1923 р. на 797 осіб – 7 [8, 11].

У резолюції «Про роботу РКП серед робітниць і селянок», підготовленої центральним жінківідділом і прийнятій з'їздом, зазначалося: «Партія повинна на протигагу цьому посилити роботу із залучення робітниць і селянок в партійне, радянське, професійне і кооперативне будівництво, для чого необхідно зміцнити інститут профорганізаторів-робітниць і створити кадри інструкторів для цієї роботи в органах кооперації. Одночасно необхідно посилити роботу названих організацій у справі поліпшення побуту робітниць, поряд з поліпшенням становища робітничого класу в цілому» [9, 724]. Справді, після XII з'їзду РКП(б) робота із залучення робітниць і селянок в кооперацію «організаційно оформилася виділенням у Центросоюзі особливого інструктора для цієї мети» [8, 12]. У вересні 1923 р., на засіданні Відділу по роботі серед робітниць і селянок була розглянута пропозиція Центросоюзу щодо створення міжвідомчої комісії з організації побуту робітника. Відтак, при Відділі була створена комісія для розробки планів участі жінківідділів в реорганізації побуту. На місцях проводилося анкетування жіночого населення з питань залучення в кооперацію. Крім цього, Відділ по роботі серед робітниць і селянок сприяв в отриманні дозволу для Відділу Охрматмлада від Центросоюзу на безпатентний продаж предметів дієтичного харчування і гігієни для матерів та дітей через кооперативні крамниці, а також на «натуралізацію посібників з охорони матмлада через кооперацію». У статут Центросоюзу, за наполяганням Відділу, був внесений розділ про «громадське харчування і колективізацію побуту» [8, 12].

У цей же період активізувалася робота, спрямована на забезпечення населення житлом, акцент робився на створення будинків-комун. Декретом РНК РСФСР «Про заходи поліпшення житлових умов трудящого населення і про заходи боротьби з руйнуванням житла» (23 травня 1921 р.) НКВС доручалось «розробити порядок відкриття будинків-комун, звернувши особливу увагу на використання для цієї мети звільняючихся житлових приміщень, а також незакінчених – добудовою нових і приведення в житловий стан зруйнованих будинків». 8 серпня 1921 р. був прийнятий декрет «Про надання кооперативним об'єднанням і окремим громадянам права забудови міських ділянок» [10, 347]. У звіті роботи Відділу по роботі серед робітниць і селянок за 1923 р. в області перетворення побутової сфери, зрештою, відзначалися такі конкретні досягнення: «У ряді губерній створені фонди з організації побуту. Так, Костромський губвідділ текстилю створив фонд – 38000 рублів, який пішов на організацію жилтовариств. У Москві відкрилися столові в робочих районах, обслуговуючі 9300 чоловік, два гуртожитки на підприємствах на 240 осіб та 5 спільних пралень» [8, 13]. За неповними даними, на початок 1923 р. в органах управління і контролю кооперації налічувалося 436

осіб – з них 37 селянки. В 73 губерніях нараховувалося 264 артілі, де працювали жінки; на курсах з питань кооперації вже 25 % становили жінки [11, 23]. У Петрограді та Пскові 1923 р. були відкриті кооперативи «Мати і дитя», які щодня забезпечували харчуванням сотні немовлят, вагітних жінок і матерів. Ця робота виконана в напрямі залучення жінок до кооперативного руху була визнана жінківідділом ЦК РКП(б) гідною, щоб озвучити її в доповіді на Міжнародній кооперативній конференції.

Отже, форсований розвиток економіки призвів до кардинальних змін у сфері жіночої зайнятості. Питомою вага жінок на виробництві зросла удвічі. Масовий характер застосування жіночої праці, першочерговість залучення жінок до суспільного виробництва, за рахунок інших можливостей, дають право говорити про прагматичну, утилітарну політику держави щодо жіноцтва. Проаналізувавши правовий аспект ідейно-теоретичного розвитку жіночого руху, можна констатувати, що складність правової ситуації жінок полягала в тому, що формальна юридична рівноправність статей часто сприймалась як остаточна ліквідація правової дискримінації за статевою ознакою. У контексті ідейно-теоретичного розвитку жіночого руху 20–30-х рр. XX ст. правовий аспект став першочерговим.

1. Заслужили // Коммунарка Украины. – 1924. – № 3.
2. Центральний Державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 1, оп. 20, спр. 354.
3. ЦДАГО, Ф. 1, оп. 20, спр. 846.
4. Держархів Київської обл. (далі – ДАКО), Ф. 112, оп. 1, спр. 8608.
5. ЦДАГО, Ф. 1, оп. 20, спр. 3220.
6. Кооперация в домашнем хозяйстве // Журнал для хозяйек. – 1917. – № 14–15.
7. Статистика України. – Серія XVI. – Т. I. – Вып. 1. – № 148. – X., 1929.
8. Российский государственный архив социально-политической истории (далі – РГАСПИ), Ф. 17, оп. 10, д. 146.
9. XII съезд РКП(б). 17–25 апреля 1923 г. Стенографический отчет. – М., 1968.
10. СУ РСФСР. – 1921. – № 49. – Ст. 253.
11. Островская Н. Вовлечение работниц и крестьянок в кооперативное строительство // Коммунистка. – 1924. – № 3.

Zemzyulina N.I. The role of cooperation in the establishment of the «new woman» (the first quarter of the 20 c.). This paper attempts to clarify the role of cooperatives in the formation of the «new» female character as the socially-active subject. Are analysed the theoretical and practical models of the female ptencial usage in the development of the state social and public sphere.

Key words: cooperation, woman, the Central Council, delegate

О. М. Дорошенко

КАТЕРИНА НЕПОМЯЩА: СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИЙ ПОРТРЕТ БІБЛІОТЕКАРЯ

У статті відображена історія життя сподвижниці бібліотечної справи К. Непомящої. Вона 50 років працювала у міській бібліотеці м. Первомайська, зуміла зберегти і збільшити фонд книгозбірні, популяризувала книгу серед населення.

Ключові слова: бібліотекар, Катерина Непомяща, Первомайська окружна центральна бібліотека

Місце жінки в історії, її світоглядні позиції, професійна діяльність є об'єктами досліджень багатьох гуманітарних наук. Гендерний підхід дозволяє акцентувати увагу на особливостях поведінки жінки у відповідному соціокультурному просторі. Однією з непересічних жінок, яка сприяла розвитку культури, освіти та бібліотечної справи, була Катерина Іллівна Непомяща.

мяща. Діяльність останньої не залишилася осторонь інтересів краєзнавців Первомайщини, хоч і не знайшла відображення у публікаціях науковців. Джерельна база представлена фотодокументами, наказами по бібліотеці, епістолярними джерелами, котрі зберігаються у фондах Первомайської міської централізованої бібліотечної системи.

Катерина Іллівна народилася 11 листопада 1886 р. у с. Голті Херсонської губ., у сім'ї Іллі Григоровича Непом'яшого та Параскеви Флорової. Батьки були православної віри і охрестили Катерину у Свято-Миколаївській церкві, здійснив обряд о. Стефан Булат-Бардуєвський [1]. 1898 р. у сім'ї народилася ще одна донька – Галина (Анна). Сестри все життя провели разом і присвятили його розвитку бібліотечної справи. Навчалася Катерина у Старосілівському двокласному училищі (Гродненська губ.) з 1 вересня 1896 – до 25 травня 1901 рр. Крім Закону Божого, вивчала російську і слов'янську мови, арифметику і геометрію, природознавство, чисте писання, читання, малювання, спів, рукоділля. Її поведінка в училищі оцінювалася на «відмінно» і з усіх предметів вона мала успіхи [2]. Загалом, дівчина була допитливою, захоплювалася читанням книг із історії, географії, цікавилася художньою літературою. Вона сформувалася доброзичливою та комунікабельною особистістю.

Друга половина XIX ст. була багатогранною: період реформ змінювався реакцією, абсолютна монархія існувала поруч із капіталістичними відносинами, зароджувалися елементи демократії. Відкриття на теренах України університетів, виникнення товариств, організація бібліотек сприяли розвитку громадянського суспільства. Маленьке селище Голта не було винятком у загальних процесах. На приватні пожертвування та за виручені від любительських вистав, організованих інтелігенцією, кошти у 1893 р. відбулося відкриття бібліотеки [3, 42].

Катерина Іллівна прийшла працювати до бібліотеки у 1908 р. і майже 50 років життя віддала розвитку бібліотечної справи. Весь свій час вона проводила з книгами і читачами. Не маючи власної сім'ї, знайшла себе в професії та колегах, зуміла виховати не одне покоління талановитих професійних бібліотекарів. Революційні події початку XX ст. кардинально змінили суспільство, але голтянська бібліотека у цьому вирі подій знайшла своє місце та продовжувала працювати. Діяли абонемент, читальний зал, збільшувався фонд, зростала кількість читачів. Бібліотека була осередком культурного і, що типово для того часу, політичного життя. Наприкінці липня 1920 р. завідувач читальним залом Першомайської окружної центральної бібліотеки К. Непом'яща зустрічала народного комісара освіти А. Луначарського, який нагородив її іменним годинником.

Після того, як збудували Будинок Рад, вона звернулася до секретаря окружкому партії Д. Коротченка та голови окрвиконкому С. Кириченка, з проханням надати там місце для бібліотеки. Через деякий час її клопотання задовольнили і бібліотека на довгі роки розташувалася у більш просторому приміщенні. У вересні 1930 р. Катерина Іллівна була призначена завідувачою бібліотеки та незмінно залишалася на цій посаді 30 років [4, 1].

Загальновідомо, що 30-ті рр. XX ст. були надзвичайно складними і трагічними в українській історії. Боротьба проти українізації, розгорнута система «доносів», масові репресії – все це вкрай негативно відобразалося на роботі наукових, освітніх і культурних установ. Бібліотеки, за умови відсутності різноманіт-

ної преси, телебачення, інтернету, були одним із найважливіших інтелектуально-інформаційних осередків. Разом із тим, бібліотеки стали зряддям, за допомогою якого велась ідеологічна пропаганда серед населення. Внаслідок цього, до бібліотек і фахівців бібліотечної справи було прискіпливе ставлення, їхня робота пильно контролювалася. У бібліотеці були такі посади: завідуючий бібліотекою, надбібліотекар, завідуючий читальнею, завідуючий абонементом, методист-масовик, бібліограф, бібліотекар, учень бібліотекаря. Надбібліотекар виконував функцію спостерігача за роботою бібліотекаря, контролював видачу книг, перевіряв фонди й списував заборонені книги. Праця у бібліотеці вимагала високого професіоналізму, компетентності у роботі із читачами, емоційної витримки через тотальний контроль. Все це призводило до безкінечних змін у кадровому складі. К. Непом'яща докладала чималих зусиль, щоб знайти талановитих людей, навчити їх якісно працювати, а потім утримати в бібліотеці. Іноді їй доводилося самій виконувати роботу і бібліографа, і бібліотекаря. Сама Катерина Іллівна безкінечно займалася самоосвітою, працювала над підвищенням професійного рівня. Зокрема 1940 р. вона їздила до Києва на курси підвищення кваліфікації керівних бібліотечних працівників [5]. Її ініціативність, вміння домовлятися і відданість бібліотечній справі стали запорукою стабільної роботи.

У 1941 р. розпочалася війна й Первомайськ був окупований німецькими та румунськими військами. Однак навіть під час війни вона не залишила бібліотеку. Ще до того, як німці увійшли до міста, вона, разом з Ю. Стопакевич і А. Сербінович, заховали книги у підвалі Будинку Рад. Бібліотекарі розклали книги на підлозі, зверху застелили газети, потім накрили листами фанери і засипали землею, яку щільно утрамбували. Схованку застелили дошками і заставили цю «підлогу» старими важкими меблями. Коли німці захопили Первомайськ, основний фонд бібліотеки був уже схований. Катерина Іллівна, порадившись із сестрою, пішла до воєнного коменданта і виклопотала відповідний документ для захисту книжкового фонду. Разом із тим, німецьке командування вимагало знищити всю літературу, видану до 1918 р. Завідувачка без вагань погодилася, адже більшість книг радянського періоду вже були сховані [6].

Захист німецького командування деякою мірою оберігав фонди. Якось у 1942 р. до бібліотеки завітав румунський офіцер і наказав підібрати йому технічну й медичну літературу для створення власної книгарні. Катерина Іллівна відмовила, посилаючись на існуючий документ, стверджуючи, що німецьке командування береже ці книги, можливо, для себе. У роки війни вона безперервно ходила на роботу, складала каталоги, ремонтувала книги, приймала читачів, намагалася підтримати їхній читацький інтерес. Навесні 1944 р. Первомайськ був визволений радянськими військами й Катерина Іллівна розпочала копітку роботу з відродження бібліотеки. Дістала сховані книги, працювала над їхньою реанімацією, відновлювала бібліотечну справу у повоєнному місті. Невтомна праця фахівця була оцінена радянським урядом, який нагородив її медаллю «За доблестний труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.».

У 1944 р. бібліотекарі організували передвижний фонд, завідувачою якого стала молода, ініціативна і талановита бібліотекарка Н. Заріна. Наступного року фахівці провели інвентаризацію всього майна бібліотеки, упорядковували фонди, реставрували літературу, систематизували каталоги. Книгозбірня співпрацю-

вала із закладами освіти та культури й іншими бібліотеками. Зокрема, студенти Одеського технікуму політичної освіти проходили практику на її базі [7]. Члени колективу переймали досвід у працівників Миколаївської обласної бібліотеки, отримували консультації щодо складання і ведення каталогу.

К. Непом'яща користувалася повагою громади, з 1947 до 1961 р. була незмінним депутатом міської та районної ради депутатів трудящих. Вона зуміла зібрати і згуртувати у бібліотеці цілісний і професійний колектив. Більшість бібліотекарів поєднували працю із навчанням: Л. Соколова навчалася у Кіровоградському державному педагогічному інституті, завідувача читальним залом Л. Лісневська – в Українському бібліотечному інституті (м. Харків), де здобувала освіту і Н. Заріна. Всі працівники бібліотеки постійно дбали про підвищення професійного рівня.

Катерина Іллівна належала до тієї категорії талановитих, гуманних людей, які вмюють впливати на формування особистості інших. Одним із найвидатніших її вихованців був радянський письменник М. Поляновський, який у дитинстві відвідував голтянську бібліотеку й усе життя підтримував зв'язок із її колективом і особливо з К. Непом'ящою. Він вітав її із святами, ділився досягненнями, публікаціями творів у журналах та газетах. Розповідав про свої книги й надсилав їх до бібліотеки. Писав вірші, які присвячував Катерині Іллівні. Цікавився спільними знайомими, особливо співзасновниками бібліотеки – Ніфантовими [8].

Про роботу бібліотеки завідувача систематично повідомляла громаді міста. Зокрема публікувала статті у місцевій пресі: «З кожним роком збільшується наш книжковий фонд. Тепер у бібліотеці налічується 40 тис. книг. Вона має 3500 читачів. Сотні людей щодня відвідують нашу бібліотеку». Разом із тим, на базі бібліотеки проводили читальні конференції, літературні вечори, бібліографічні огляди. При бібліотеці у 50-х рр. працював літературний гурток художнього читання [9]. У 1957 р. Катерина Іллівна була нагороджена значком «За відмінну роботу». Її високий професіоналізм та відданість справі, безперечно, заслужували на повагу і визнання.

Присвятивши бібліотеці 50 років життя, сподвижниця бібліотечної справи на теренах Первомайська у 1960 р. припинила професійну діяльність і пішла на заслужений відпочинок. Разом із сестрою, вона до кінця життя проживала на вул. Толстого, 18. Там функціонувала їхня власна бібліотека, двері якої завжди були відкриті. Земний шлях Катерини Іллівни закінчився 14 березня 1969 р. Її сестра Галина (Анна) дожила до 1989 р. Ще у радянський час сестрам було встановлено пам'ятник, що зберігся дотепер на старому цвинтарі по вул. Одеській. На довгі роки К. Непом'яща залишилася у пам'яті колег. У 1993 р. бібліотекар О. Адаменко написала спогади, де зазначалося: «В травні місяці мені випало велике щастя познайомитися і працювати із відомою на всю Україну бібліотечним працівником, яка віддала все своє життя бібліотечній справі, – Катериною Іллівною Непом'ящою. Я особисто дуже вдячна Катерині Іллівні за щирі любов до мене, вона нас навчила поваги до читачів, до книги, культури...» [10].

1. *Витиска із церковної метричної книги Свято-Миколаївської церкви с. Голта Ананіївського повіту, Херсонської єпархії за 1886 р. // Фотоальбом Первомайської міської ЦБС.*
2. *Свідectвo Старосельського двукласного сільського Міністерства Народного Просвєщення училища за 1901 г. // Фотоальбом Первомайської міської ЦБС.*

3. *Демідов А.В. Історія народної бібліотеки в Голті // Первомайські читання: збірка матеріалів Першої науково-практичної краєзнавчої конференції. – Первомайськ, 2012.*
4. *Наказ № 1 від 07.09.1930 р. про призначення завідувачою Центральної бібліотеки товариша Непом'ящу К.І. // Книга наказів по міській бібліотеці імені Жовтневої революції з 1930 по 1963 рр.*
5. *Посвідчення тов. Непом'ящу К.І. про закінчення місячних курсів підвищення кваліфікації керівних бібліотечних працівників при НКО УРСР // Фотоальбом Первомайської міської ЦБС.*
6. *Виноградова А. Історія раненої книги // Южная правда. – 1962. – 25 февраля.*
7. *Наказ № 1 від 13.03.1946 р. про проходження практики студенток Одеського технікуму політосвіти Сербіної Т., Шушман Г., Клименко Л. // Книга наказів...*
8. *Поляновський М. Лист привітання з Новим роком (від 26.12.1956) // Фотоальбом Первомайської міської ЦБС.*
9. *Непом'яща К. Зростає культура трудящих // Прибузький комунар. – 1957. – 25 жовтня.*
10. *Адаменко О.С. Спогади про мою працю в міській бібліотеці імені Жовтневої революції // Фотоальбом Первомайської міської ЦБС.*

Doroshenko O.M. Kateryna Nepomnyascha: socio-professional portrait of librarian. In the article is represented the history of Kateryna Nepomyascha life's. She worked at the Pervomaiska town library for 50 years. She saved and increased the library fund, popularized a book among the population.
Key words: librarian, Kateryna Kateryna Nepomyascha, Circuitous central library of Pervomaisk-City

С. В. Маркова

ФОРМУВАННЯ «НОВОЇ ЛЮДИНИ» ЯК ЗАСІБ РОЗШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БАЗИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА СЕЛІ (1920-ті рр.)

У статті аналізуються основні політико-ідеологічні впливи партійно-урядових структур СРСР і УСРР на формування «нової людини», «перевиховання», з метою розширення соціальної бази радянської влади на селі в 1920-х рр.

Ключові слова: «нова людина», селянин, селянка, куркуль, діти, молодь, ідеологія

Пошук ефективних механізмів подолання суспільно-політичної та соціально-економічної нестабільності в Україні робить актуальним всебічний аналіз історичного минулого. Вивчення досвіду монопольного володіння радянською владою істини у розумінні суспільства, соціальної структури та ідентичності людей дозволяє побачити неоднозначні пролонговані наслідки, які, зокрема, зберігаються на рівні повсякденності до сьогодні. Метою цього дослідження є аналіз основних політико-ідеологічних впливів партійно-урядових структур СРСР і УСРР на формування «нової людини», або її «перевиховання» в контексті розширення соціальної бази радянської влади на селі в 1920-х рр. та змін соціокультурного простору.

Комплексно розглядають соціокультурні аспекти радянської політики 1920-х рр., зокрема, на селі, нормативний зміст ідеології, історичну еволюцію традиційних цінностей, форми та методи впливів на людей такі вчені, як С. Кульчицький, В. Марочко, Г. Поцєпов, О. Сапицька, О. Стасюк, А. Ахієзер, О. Зінов'єв, П. Романов, Н. Пушкарьова, О. Ярська-Смірнова, Й. Бабєровські, Л. Віола, Р. Конквест, Л. Меллі та ін.

Протягом 1920-х рр. відбувалися пошуки змісту ідеології, визначались її функції у суспільстві та методи впливу на маси людей. Об'єктами більшовицького впливу стали всі соціальні прошарки населення СРСР. Ідеї створення «нової людини» («надлюдини») вони черпали не лише з марксистських джерел, думок Ніцше